

**SAAMELAISTEN
VISUAALISET MAISEMAT,
RAKENTAMINEN JA MUOTOKIELI
VIRIKKEITÄ SAAMELAISALUEEN
JULKISEEN RAKENTAMISEEN**

Veli-Pekka Lehtola,
Giellagas-instituutti,
Oulun yliopisto

Saamelaisvaltuuskunta perustettiin Suomessa vuonna 1973, kauan ennen kuin saamelaiskäräjät Norjassa (1989) ja Ruotsissa (1992). Suomen saamelaisten parlamentti on kuitenkin – myös muuttuaan Saamelaiskäräjiksi (1996) – joutunut toimimaan vanhassa koulurakennuksessa, jonka tilat ovat olleet monin tavoin epäkäytännölliset ja joka ei ole missään tapauksessa rakennuksena voinut symboloida saamelaisuutta tarpeellisella tavalla.

Uuden kulttuurikeskuksen toivotaankin, paitsi tarjoavan käytännöllisiä toimitiloja saamelaisille laitoksille ja yhteisöille, myös ulkoisesti heijastelevan nykyaikaista saamelaisuutta, jossa perinnettä yhdistetään ja sulatetaan uuden ajan vaikutteisiin ja näkemyksiin. Arkkitehtuurinkin haluttaisiin korostavan elävää saamelaiskulttuuria luovan ja esittävän laitoksen roolia politiikan, koulutuksen ja taiteiden kohtaamispaikkana. Kulttuurikeskuksen uskotaan tuovan uutta elävyyttä kylän omiin toimintoihin, mutta myös yhdistävän Suomen saamelaisalueen ihmisiä ja neljän maan saamelaisalueen toimijoita. Kulttuurikeskuksesta tulee Suomen saamelaisten itsehallinnon ja elävän kulttuurin symboli.

Pohjoismaiden ja Venäjän saamelaisinstituutit ovat alkaneet kehittyä vasta 1960-luvulta lähtien. Vaikka esimerkiksi museoita perustettiin jo varhain (esimerkiksi Saamelaismuseumo

Inarissa 1962 tai Vuorka-Dávvirat / Samiske Samlinger Kaarasjoelle 1972), saamelaistoimintoihin liittyvä julkinen rakentaminen on tuoreempi ilmiö. Esimerkiksi Koutokeinossa Norjassa vuonna 1981 valmistunut kulttuuritalo oli ensimmäisiä täysin saamelaisten omista tarpeista syntyneitä julkisia rakennuksia. Inarin saamelaismuseon "uudisrakennus" Siida (avattiin yleisölle 1998) oli Suomen puolen ensimmäinen selkeästi saamelaista instituutiota varten suunniteltu rakennus, joskin Siidassa toimii myös Metsähallituksen luontokeskus.

Usein saamelaisten julkisten rakennusten suunnittelua on hallinnut stereotyyppinen ajattelu siitä, mitä "saamelainen rakentaminen" ja "saamelainen perinne" on. Kärjistetysti sanoen, saamelaisten perinteisenä rakentamisena on pidetty kotaa, minkä takia monet saamelaisalueen rakennukset – myös saamelaisten itsensä suunnitellut – ovat olleet kodan muotoisia! Tosiasiassa saamelaisalueen rakennusperinne on viime vuosisatoina syntynyt hyvin monenlaisista vaikutteista. Saamelaisia ympäröiviin "visuaalisiin maisemiin" liittyy myös paljon luovutusta, joskin kokeilunhalua ovat rajoittaneet käytännölliset seikat.

Artikkelini tarkoituksena on antaa virikkeitä modernin saamelaisen julkisen rakentamisen suunnitteluun. Keskeisenä lähtökohtana on saame-

laisperinteen monimuotoisuus, joka perustuu erilaisten ympäristöjen luomiin olosuhteisiin ja mahdollisuuksiin. Toinen lähtökohta on saamelainen tilakäsitys, jota tarkastelen saamelaisten kulttuuriympäristöä koskevien käsitysten sekä luonnon ja ihmisen erityisen suhteen kautta. Kolmantena lähtökohtana on saamelainen estetiikka, jossa čehppodat ja čäbbodat – käytännöntaito ja kauneusarvot – kohtaavat. Samalla käsittelen piirteitä saamelaisten perinteisestä visuaalisesta maisemasta.

**SAAMELAISPERINTEEN
MONIMUOTOISUUS**

Pohjois-Fennoskandian luonnon monimuotoisuus on muovannut eri alueiden saamelaiskulttuureita erilaisiksi. Aikojen kuluessa "saamelaiskansan" sisälle on syntynyt kymmenkunta eri saamelaisryhmää, joiden elämäntavat ja kielet eroavat toisistaan. Yksistään nykyisen Suomen alueella on kolme eri kieliryhmää: inarinsaamen, pohjoissaamen ja koltan kieliryhmät. Elämäntapojen perusteella Suomen saamelaisissa voidaan erottaa neljä-viisi kulttuuriryhmää: Inarin järvisaamelaiset, Enontekiön alueen ja Sompion tunturi- eli porosaamelaiset, Tenon jokisaamelaiset sekä koltat. Kukin ryhmä on sopeuttanut kulttuurinsa paikallisiin oloihin.

Luonnon ja kulttuurien moninaisuus jo pelkästään Suomen puolella muo-

dostaa vastakohtaan turismin suosimille stereotyyppisille yleistyksille saamelaisalueesta "tunturien maana" tai "poropaimentolaisten valtakuntana". Esimerkiksi Inarin maisemat eivät Otsamotunturia lukuun ottamatta ole tunturimaisemaa, vaan metsä- ja järvioluetta runsaine jääkauden muodostamine vaaroinen ja kivikkoineen. Inarijärvi on muodostanut inarinsaamelaisten "sisämeren", jonka vaikutus vanhankansan elämäntapaan ja maailmankuvaan on ollut olennainen. Poron ja peuran rinnalla myös kala on ollut inarinsaamelaisten elämäntavan perusta.

Siirryttäessä Tenojolle päin maisema muuttuu vähitellen tunturimaisemaksi, mutta myös jokimaisemaksi, jota luonnehtii kalastuksen ja poronhoidon lisäksi maatalous. Elinkeinojen moninaisuus kuvastaa sitä tosiasiaa, että porosaamelaisia lukuun ottamatta suuri osa Suomen saamelaisista on historiansa ajan saanut elantonsa muusta kuin pelkästä poronhoidosta, joka useinkin on ollut pienimuotoista.

Poronhoito on kuitenkin antanut leimansa koko saamelaiskulttuurille. Suurporonhoidon ydinaluetta myöhemmän Suomen puolella oli Käsivarren-Enontekiön alue, joka muotoutui kaupanomaiseksi vyöhykkeeksi vuoden 1852 rajasulkujen myötä. Rajasulut pakottivat porosaamelaiset toisaalta vähitellen asettumaan vakituisesti

aloilleen, toisaalta muuttamaan myös muualle, Länsi-Inariin ja Sompion seudulle. Siellä maisemat olivat erilaisia ja saamelainen poronhoitokin sai uusia, paikallisia piirteitä.

Viimeisin saamelainen kulttuurikerrostuma Suomen puolella on koltta-saamelainen yhteisö, joka joutui toisen maailmansodan jälkeen jättämään asuinalueensa Neuvostoliiton puolelle jääneeltä Petsamon alueelta. Koltat asutettiin Inarijärven ympäristöön ns. Luton ja Näätämon alueille. Kulttuuriltaan koltat eroavat selvästi läntisistä saamelaisryhmistä, sillä Venäjän valtakunnassa eläneinä he omaksuivat runsaasti venäläisiä ja karjalaisia vaikutteita.

Kulttuuri- ja kieliryhmien erilaisuus osoittaa, että ei ole vain yhtä "saamelaisuutta", joka perusasioissakaan olisi yleistettävissä kaikkiin saamelaisryhmiin. Kun pohjoissaamelaisen kulttuurin tunnusmerkkeinä on usein pidetty laajamittaista poronhoitoa ja joikuperinnettä, inarinsaamelaisiin ne eivät sellaisinaan sovi. Inarinsaamelainen joikuperinne katosi jo vuosisata sitten, ja inarilaisten poronhoito on aina ollut pienimuotoista. Perinteinen talvikyläjärjestelmäkään ei näytä Inarin historiassa olleen niin keskeinen kuin muualla.

Saamelaiset alkoivat myös uudisasukkaiksi jo varhain, 1700-luvulta lähtien.

Saamelainen uudisasutus erosi rintamaiden maataloudesta siinä mielessä, että se perustui edelleen vuotuiskiertoon ja monitalouteen, siihen että elanto otettiin eri vuodenaikoina eri lähteistä. Se määritteli myös elämäntavan: vielä 1900-luvulla useimmat maataloutta harjoittavat saamelaisetkin muuttivat kesäpaikan ja talvipaikan välillä. Vuotuiskiertoon perustuva monitalous onkin perinne, joka on ollut yhteistä useimmille saamelaisryhmille ajasta ja paikasta huolimatta.

Inarinsaamelainen elämäntapa on esimerkki siitä aktiivisesta sopeutumisesta, joka on ollut tyypillistä saamelaiselle kulttuurille. Ulkoisia vaikutteita omakuttiin jopa mielellään, mutta niitä oli pakko soveltaa paikallisten olosuhteiden mukaan. Etelän elinkeinot, keksinnöt ja kulttuurimuodot eivät täällä sellaisinaan toimi, vaan saavat oman luonteensa. Ne uudistukset, jotka saadaan sopeutumaan paikallisiin olosuhteisiin, tulevat osaksi perinnettä.

RAKENTAMISEN HISTORIAT

Perinteisintä saamelaista asumismuotoa edustaa pyramidinmuotoinen kota ja laavuasumus, joka tehtiin puusta, tuohesta, turpeesta ja kivistä, myöhemmin myös kankaasta. Kotarakennelma oli kiinteämpi ja tarkoitettu pysyvämäärän asumiseen, laavu puolestaan kevytrakenteinen ja helpommin siirreltävää. Vanhassa lapinkyläjärjestelmässä

perheillä oli yleensä monta asuinpaikkaa vuotuiskierron mukaisesti. Perheet kokoontuivat yhteen ns. talvikylässä, joka oli lapinkyläjärjestelmän sosiaalinen keskus. Perinteisessä saamelaisasumuksessa oli tietty istumajärjestys. Kodan tai laavun keskellä oli tulisija (*árran*), jonka ympärillä perhe kokoontui aterioimaan ja tarinoimaan. Kodan ulkopuolella avautui *siljo* (saam. šilju), kotakenttä, jossa oli varastoja, telineitä ja muita tarpeellisia välineitä.¹

Kotakulttuuri sai jo varhain rinnalleen hirsitalokulttuurin, vaikka uudisasukaskulttuuri sopeutettiin usein perinteiseen, vuotuiskierron mukaiseen elämäntapaan. Kodan ja tuvan välimuoto oli kota, jossa oli muurattu, laakakivinen takka oikeassa ovinurkassa. Sivuseinässä oli yksiruutuinen ikkuna. Rappänä oli suljettu, koska savu poistui muuratun piipun kautta. Tästä oli lyhyt askel hirsitupaan, jonka alkumuotona saamelaisalueella oli yksihuoneinen, suorakaiteen muotoinen kömmänä. Nurkkaan oli muurattu laakakivinen takka, *piisi* eli lapintakka (ruots. spis) ja seinässä oli lasi-ikkuna.

Kaksihuoneisia hirsitupia ruvettiin rakentamaan saamelaisalueellakin jo 1700-luvulla. Ne noudattelivat talonpoikaisen paritalon mallia: keskellä sijaitsevan kylmän eteisen molemmilla puolilla oli tupa. Lapintalo oli käsinveistetyistä hirrestä tehty vuoraamaton ja maalaaamaton, harmaa rakennus, joka oli katet-

tu tuohi-malka-, turve- tai lautakatolla, myöhemmin huovalla. Talon pihapiirissä eli kentässä oli vapaasti ryhmittyneinä pieniä hirsisiä tai turvepäällysteisiä ulkorakennuksia, toisinaan pistekohta (mm. vedenkeittämiseen).

Tämä ns. lapintalo edusti uuden ajan saamelaisista asumiskulttuuria, josta vähitellen muodostui pohjoisiin oloihin hyvin "sopeutunut" muunnelma. Se sai monin tavoin oman "saamelaisen leimansa" niin rakenteiden, yksityiskohtien kuin pihakenttienkin erityislaadun perusteella. Saamelaisalueella kulkeneet matkakirjailijat totesivat usein, että saamelaisten talojen pihapiirit muistuttivat enemmän vanhoja kotakenttiä kuin rintamaiden pihapiirejä. Tämä vaikutelma syntyi siitä, että vielä asutuksen vakiinnuttua perheillä saattoi olla kaksi asuinrakennusta, ja molempia paikkoja luonnehti tietty keskeneräisyys tai väliaikaisuus. Myöhemmin kesä- ja talvipaikka saattoivat olla samassa kentässä. Tuivissa yöpyi usein markkina-aikoina paljon ihmisiä, ja piisin äärellä saatiin kuulla uutiset, kertoa ja kuulla jännittäviä tarinoita ja lapsillekin ne olivat hyviä opitunteja elämästä Saamenmaassa.

Ensimmäisiä julkisia rakennuksia saamelaisalueella olivat kirkot, pappilat ja nimismiesten virka-asunnot. Kirkkoja alettiin rakentaa jo 1600-luvun alussa, mutta esimerkiksi Inarin seudulla vanhimpana on säilynyt Pielpajärven

kirkko (1754-60), maalaamaton pieni ristikirkko. Pappien ja nimismiesten virka-asunnot olivat alussa vaatimattomia, mutta esimerkiksi Xenofon Nordlingin Kaamaseen 1870-luvulla rakentama nimismiehen puustelli oli kuusihuoneinen pohjalaismallinen talo, "erämaiden herraskartano", joka toimi suuren mallitilan päärakennuksena.

Valtion virkatalojen ja kunnanrakennusten lisäksi matkailun kehittyminen 1900-luvun alusta lähtien toi uudenlaisia julkisia rakennuksia myös saamelaisalueelle. Ivalon matkailumaja 1930, Kolttakönkään matkailumaja 1931 ja Inarin matkailumaja 1938 edustivat modernia arkkitehtuuria ja funktionalistista rakennustyyliä. Vaikka muoto oli tuotu muualta, se sopeutettiin usein kohtalaisen hyvin ympäristöön, ja esimerkiksi Inarin matkailumaja muodostui monella tavoin kylän keskeiseksi sekä kohtaamispaikkana että symbolisesti.

Lapin rakennuskanta tuhoutui suurelta osin Lapin sodassa 1944, jolloin saksalaiset poltetun maan taktiikkansa mukaisesti hävittivät valtaosan Lapin ja Finnmarkin rakennuskannasta. Vanha rakennuskanta säilyi parhaiten syrjässä tieyhteyksistä, erityisesti Tenojokilaaksossa, mutta syrjäytyi sielläkin uuden rakennuskannan tieltä. Jälleenrakennusaikana saamelaisaluekin rakennettiin standarditalojen mallein niin, että etelässä suunnitel-

lut tyyppitalot tulivat saamelaisalueen omakotitaloiksi.

Toinen murrosvaihe oli vuoden 1969 porotilain aiheuttama: Pohjois-Lappiin muodostettiin kaikkiaan yli 600 porotilaa, joista saamelaisperheiden omistuksessa oli 250. Porotilojen rakennuksetkin olivat useimmiten tyyppiirustusten mukaisesti rakennettuja taloja. Porotilojen myötä siirryttiin perinteisestä haja-asutuksesta keskitettyyn asutukseen. Myös perhemalli muuttui aiemmasta suurperheestä ydinperheeksi.

Saamelaiset aktiivit alkoivat vuonna 1959 koota katoavaa esineellistä kulttuuria Inariin perustettavaan Saamelaismuseoon, joka avattiin yleisölle 1962. Museon "arkkitehtuurissa" näkyi saamelainen tilakäsitys sikäli, että kyseessä oli suopungin muotoon rakennettu ulkomuseo, joka pyrki esittelemään saamelaisten aineellista kulttuuria luonnonympäristössä. Saamelaismuseo tarjosi samalla saamelaisien omia "vastakuvia" ulkopuolisten tekemille lappalaiskuvauksille, joissa saamelaisten perinne supistettiin muutamiiin symboleihin, erityisesti kotoon, poroon ja noitarumpukuvioihin.

Tämä kliseinen näkemys saamelaisperinteestä tuli erityisen hyvin näkyviin saamelaisalueella erityisesti turismin liittyvässä rakentamisessa. Harri Hautajärven mukaan ammattitaitoinen

arkkitehtisuunnittelu Lapin matkailussa menetti merkityksensä 1960-luvulla. Luonto- ja maisema-arvot kadottivat aiemman tärkeytensä liike-elämän tarpeiden edessä. Matkailurakentamisesta tuli sekavaa ja epäyhtenäistä. Paikallisväriä tavoiteltaessa jäljiteltiin lähinnä kodan muotoa enemmän tai vähemmän onnistuneesti. Sisustuksessa ja muussa käytössä käytettiin hyväksi saamelaisten perinteen elementtejä tuntematta lainkaan niiden aiempia käyttöyhteyksiä ja merkityksiä.

SAAMELAINEN YMPÄRISTÖIDENTITEETTI

Kuten todettu, eräs yleinen piirre eri saamelaisryhmien aiemmassa elämäntavassa oli monitalous ja sopeutumisen vuotuiskiertoon: elanto otettiin siis vuoden kuluessa eri lähteistä. Se vaikutti niin saamelaisten maailmankuvaan, elämäntapaan kuin rakentamiseen. Vuodenaikojen mukaisesti ominaista elämäntavalle oli liikkuvuus niin, että vielä 1900-luvulla monet saamelaisperheet siirtyivät vähintäänkin talvi- ja kesäpaikan välillä, jotka lopulta saattoivat olla samassa *kentässä*. Turvekota oli kesällä viileämpi, hirsitalo talvella lämpimämpi. Liikkuvuuden takia saamelaista rakentamista luonnehti tietty keskeneräisyys, samoin kuin tilojen muunneltavuus niin, että taloissa saattoi olla jopa irtoseiniä!

Saamelaiset tutkijat ovat viime vuosi-

na kiinnittäneet huomiota saamelaisen kulttuuriympäristön käsitteeseen, joka eroaa esimerkiksi suomalaisen lainsäätäjän pohjoista luontoa koskevista käsityksistä. Suomalainen hallinto jakaa pohjoisen ympäristön usein luonnonmaisemaan, jota luonnehtii ihmisen poissaolo ("erämaa") ja kulttuurimaisemaan, jota luonnehtivat ihmisen luontoon jättämät jäljet sekä "rakennettu maisema". Pohjana tälle jaolle lienee jo talonpoikainen tapa nähdä vain kokovuotisesti käytetyt alueet "asuttuina", kun taas esimerkiksi saamelaisten sesonkiluonteisesti käyttämät seudut olivat "erämaata".

Jo suomalainen geografi ja maanmittaaja Karl Nickul arvosteli 1920- ja 1930-luvulla Petsamon aluetta hallinnoivia virkamiehiä siitä, että nämä eivät pitäneet kolttasaamelaisten ikiaikaista maankäyttöä suomalaisen verrattavana. Vaikka kolttat eivät asuneetkaan "vakituisesti" tiettyssä paikassa, alueet saattoivat silti olla vakituisen maankäytön piirissä. Niiden käyttöä osoittivat muun muassa paikannimet, jotka usein liittyivät sukujen nautinta-alueisiin ja muuttoreitteihin.

Nykypäivän saamelaistutkijat pyrkivät samalla tavoin määrittämään saamelaisen kulttuuriympäristön paitsi asuinpaikkoina myös säännöllisen maankäytön kautta. Saamelaisilla on tarkat käsitykset perinteiseen tapaoikeuteen kuuluvista nautinta-alueista, esimer-

kiksi kalastuspaikoista. Saamelaisten maankäyttöä osoittavat aineelliset muistomerkit, kuten erotusaidat, pyyntiasumukset ja -kodat sekä pyhät paikat. Sen lisäksi on runsaasti henkisiä muistomerkkejä, kuten paikannimet, paikkoihin liittyvät tarinat ja kertomukset sekä joiut, joissa paikoilla on usein keskeinen asema.²

Saamelaisten käsitykselle kulttuurimaisemasta on ominaista se, että ihmisen roolia ei painoteta luonnon muokkaajana niin, että maankäyttö näkyisi kaiken aikaa jälkinä luonnossa. Saamelainen kulttuurimaisema voi näyttää luonnonmaisemalta, mutta kantaa kulttuurimaiseman arvoja ja merkityksiä. Saamelaiset eivät ole perinteisesti tehneet jyrkkää eroa asutun ja "asumatoman" ympäristön välillä. Tähän viittaa esimerkiksi Nils-Aslak Valkeapää eräässä runossaan: "astuessani ulos / olen sisällä".

"Ulkona sisäpuolella" -ajattelu näkyy perinteisissä paikkakäsityksissä, joita on hahmoteltu saamen kielen sanojen *báiki* ja *meahcci* välillä. Saamelaiselle *báiki* (suom. paikka) on merkinnyt paikkaa, jossa asumukset ovat, mutta myös muuta "vakituista" paikkaa, kuten hilla-jänkkää tai kalajärveä. Sen sijaan *meahcci* (suom. luonto) on alue, joka määritellään suhteessa sen käyttöön ja siellä kulkemiseen; *meahccista* haetaan esimerkiksi puita, marjoja, kalaa, lintuja, kenkäheiniä ja jakälää.

Liikkuvan elämäntavan aiheuttamasta joustavasta tilojen käytöstä johtui, että näiden käsitteiden merkitykset saattoivat vaihdella sesonkiluonteisesti. Samalla lailla kuin laavupaikka saattoi olla eräänä päivänä yhdessä paikassa ja seuraavana toisessa, myös tämän päivän piha (*báiki*) voi olla huomisen luonto (*meahcci*). Nämä muutokset eivät kuitenkaan olleet mielivaltaisia. Ne tapahtuivat vakiintuneiden muotojen mukaan, perinteisten nautinta-alueiden sisällä.

SAAMELAINEN ESTETIIKKA?

Saamelaisten visuaalisen ilmaisun kaukaista historiaa on vaikea hahmottaa, koska siihen liittyy useita katkeamia. Niinpä meillä on vain katkonaista informaatiota esimerkiksi kallioitaiteen ja noitarumpukuvioiden merkityksistä. Aihepiireiltään ne liittyvät kuitenkin olennaisesti myöhempien saamelaisten elämään. Ongelmalliseksi niiden käytön jopa saamelaistaiteilijoiden parissa tekee vanhan saamelaisymboliikan "klisheytyminen" erityisesti matkamuitoteollisuuden myötä.

Saamelaisten visuaalinen ilmaisu, joka näkyy esimerkiksi *duodjin*, saamenkäsityön, perinteessä, on muovautunut liikkuvan ja luontoa säästeliäästi hyödyntävän elämäntavan mukaan. Sitä luonnehtii tarkoituksenmukaisuus sekä materiaalin saannin että käytön suhteen. Monet saamelaiset käsityön-

tekijät korostavat, että duodjissa esteettisyys on aina palvellut käytäntöä. Esimerkiksi puukonkahvan aistikkaana koristeluna pidetty rakenne on suunniteltu taitavasti kestämään kulutusta ja räsitystä ja palvelemaan käyttöä mm. poistamalla liukkautta. Usein käsityöläinen mukautuu materiaaleihin mieluummin kuin mukauttaa niitä. Esimerkiksi pahkasta tehdyt käyttöesineet noudattelevat luonnon omia muotoja.

Taitavimmilla käsityöläisillä on kuitenkin ollut taiteilijan kykyjä saada käytännöllinen esine myös miellyttämään silmää. Jo kivikaudelta tunnetaan ornamenttiikkaa, jonka avulla luu- ja puuesineistä on pyritty saamaan arvokkaan näköisiä. Saamenkäsityön taitava muotoilu on yksi syy siihen, että ulkopuolisetkin ovat mielellään hankineet sitä nimenomaan taide-esineiksi jo 1600-luvulta lähtien.

Vaikka esimerkiksi duodjilla on vuosituhantiset juuret, se on aina ollut kehittyvä taiteenala. Käsitteeseen perinne (*árbevierru*) kuuluukin jatkuvuuden lisäksi olennaisesti myös muutos ja jopa "uudelleenkeksiminen". Jatkuvuus merkitsee tietoa, joka on kulkenut sukupolvelta toiselle ja jota saamelainen kantaa mukanaan sekä konkreettisenä tietona että välillisesti teoissaan ja puheissaan. Esimerkiksi *duodji* ei ole pelkästään mekaanista käsityötä, vaan sen oppiminen ja tekeminen ovat kulttuurinen prosessi, jossa välittyy run-

saasti muutakin tietoa kuin pelkästään valmistamiseen liittyvää. Jatkuvuuden perustana duodjissa on ollut luonnosta saatavien materiaalien käyttö.

Ominaista perinteelle kuitenkin on, että se muuttuu kaiken aikaa omaksumalla uusia vaikutteita ja soveltamalla sitä uusissa tilanteissa. Perinteiset materiaalit ovat saaneet rinnalleen uusia, joita on alettu myöhemmin pitää erottamattomasti "saamelaisina". Esimerkiksi hopeaa ja verkakankaasta tehtyä lapinpukua (gáktiä) pidetään nykyisin leimallisesti saamelaisina materiaaleina, vaikka niiden käyttö on omaksuttu keskiajan lopulla kansainvälisen kaupan piiristä.

Saamelaisyhteiskunnan muutoksen myötä duodjin merkitys on muuttunut sikäli, että ostotavaran lisääntyessä duodjin käytännöllisyyden on alkanut korvata esteettisyys. Koska duodji tehtiin nyt pääosin myyntiin, duodjista alkoi tulla leimallisesti taidekäsityötä. Taidekäsityö on lähellä modernia kuvataidetta, josta tuli 1970-luvulta lähtien uusi visuaalinen ilmaisutapa nuorille saamelaisille.

Modernissa saamelaisessa kuvataiteessa perinteistä kuvastoa ja estetiikkaa esimerkiksi värien suhteen on kehitelty uuden ajan tarpeisiin. He ovat tarkastelleet esi-isiensä kuvamaailmaa nykyajan näkemysten ja kokemusten läpi. Nils-Aslak Valkeapää sanoo: "Ikivanha

saamelainen kuvasto sinällään on oma kielensä, joka on oma tarinansa, mutta jonka merkitykset ovat meiltä kadonneet. Tuotuna uuden maailman kokemus- ja värimaailmaan vanhat symbolit ovat luettavissa uudenaikaisena taiteellisenä ilmaisuna. Ne luovat kaksoisvalaistuksen, joka saa uusia merkityksiä."³

Uudenlainen käsitys perinteen uudistumisesta on johtanut myös siihen, että tiettyjä katkenneita perinteitä on alettu rekonstruoida ja löytää uudelleen. Esimerkiksi perinteinen naisten sarvilakki, joka katosi käytöstä 1800-luvun lopulla, on palautettu osaksi saamelais-pukukulttuuria. Tämä kuvaa aktiivista suhtautumista siihen käsitykseen, että perinne ei ole mitään pakonomaisesti paikallaan pysyvää, vaan kolonialismin katkaisemia traditioita on mahdollista elvyttää.

Paitsi taiteen maailmaa, saamelaisesta estetiikkaa arvioitaessa unohtuu helposti se kokemusmaailma, jonka kanssa saamelainen oli tekemisissä arkipäivän elämässä. Vaikka luonnonkansan ihmisen kykyä kokea "esteettisiä elämyksiä" vähätellään, on selvää, että jo saamelaisalueen maisemat vaikuttivat ihmisiin syvällisesti, ovathan ne usein olleet jokujen aiheina. Pyhät paikat, esimerkiksi Inarijärven Ukonsaari, lienee usein vallittu visuaalisen vaikuttavuutensa perusteella. Luonnonkierron tuomat ilmiöt kaamoskuun mystisyydestä ruska-ajan värikylläisyyteen ovat tunne-

tusti liikuttaneet ihmisiä. Elämys voi syntyä myös kosketuksesta, kuten porontaljan tai sisnanahan pehmeudesta, tai sävyistä, esimerkiksi kalliopaaden rosoisuudesta tai vanhan kotapuun särisestä harmaudesta.

Toinen visuaalinen maisema, jota ei ole juurikaan tutkittu, on nykysaamelaisen arkiestetiikka. Vaikka esimerkiksi perinteisen saamenpuvun käyttö on vähentynyt ja rajoittuu usein vain juhlatilaisuuksiin, saamelaiset käyttävät monelaisia etnisiä markkereita osoittamaan kuulumista "meihin" ja tiettyyn etniseen ryhmään. Näitä markkereita voivat olla sisnalaukut tai -asusteet,

KOHTAAMISEN TILA

Saamelaisessa kulttuurissa ei perinteisesti tunneta julkisen rakentamisen perinnettä. Sitä vastoin on hahmotettavissa selkeä yhteenkuuluvuus rakentamisen, ympäristöajattelun ja "luonnon oman estetiikan" käyttämisen välillä. Tärkeitä avainsanoja tässä yhtälössä ovat käytännöllisyyden ja estetiikan suhde, toimivuus, joustavuus eli fleksibiliteetti, luovuus ja ekologinen ajattelu. Ominaista on ollut myös käyttökulttuurin yksinkertaisuus: pohjoiset olosuhteet eivät ole koskaan suosineet liian monimutkaisia ratkaisuja, eivät myöskään suureellisia tai pompöösejä.

Olen kirjoituksessani hahmotellut saamelaista tilakäsitystä kahdella tavoin.

(Footnotes)

¹ Kuvateksti: Puu- ja turvekotaa on käytetty pysyvämpänä asumuksena erityisesti metsäsaamelaisten keskuudessa. Malli lienee omaksuttu historiallisella ajalla etelän rakennustekniikasta. Hirsikehän päällä oli kotamallinen katto, joka katettiin tuohilla ja turpeilla. Ovi tehtiin veistetyistä laudoista ja saranoitiin nahkapaloilla tai puusaranoilla. Kynnys oli pari hirsiker-
taa korkea estämään kylmävirran.

² Esimerkiksi Inarin alueella inhimillinen menneisyys elää luonnonympäristössä monin tavoin. Alueen muinaisjäänneksiä ovat esimerkiksi Länsi-Inarin pyyntikuoppaketjut, Nukkumajoen talvikylän jäänteet, erilaiset uhripaikat sekä Siuttavaaran myöhäisrautakautiset kivilatomukset. Kulttuurihistoriallisiin ympäristöihin taas kuuluvat esimerkiksi Pielpajärven kirkkokenttä, Ukonsaari ja hautasaaret, Sallivaaran poroerotuspaikka sekä esimerkiksi perinteisesti porosaamelaisten asuttama Lisman kylä.

³ Perinteen muuttuminen heijastaa tarvetta kehittää uusia ilmaisutapoja, jotka palvelevat yksilön tai ryhmän suhdetta toisiinsa tai muihin ryhmiin. Voimakas muutoksen kausi saamelais-
laistaiteissa alkoi 1970-luvulla, jolloin nuoret saamelaiset halusivat kehittää perinteistä ilmaisua uuden yhteiskunnan tarpeisiin. Esimerkiksi kuvataiteissa perinteistä saamelaista visuaalista kuvamaailmaa käytettiin usein ristivalottamaan saamelaisten tilannetta vanhan ja uuden kulttuurin rajoilla.

Siljo tai asumusta ympäröivä kenttä on sekä kota-asutuksessa että uudisasu-
kasmallisessa lapintalossa hahmottunut sisätilojen jatkeena, jota esimerkiksi runoilija Valkeapää on kuvannut ole-
miseksi "ulkopuolella sisällä". Saamelaista asumista ja elämistä ovat sävyttäneet laajat tilat, tietynlainen avaruuden-
tunne, samoin kuin altistuminen sateelle ja auringonpaisteelle, vuodenvaihtelulle.

Toisaalta saamelaisen kulttuuriympäristön lähtökohdaksi on ollut käsitys *báikista* kotoisana lähiympäristönä ja *meahccista*, joka kattaa laajemmalti ns. luonnonympäristöä. Saamelaisille "erämaa" on kuitenkin – joskaan ei vakituisesti asuttua, niin – elettyä ympäristöä, jota osoittavat niin paikannimistöt tai joikusanotukset kuin monet inhimillisen elämän jäänteetkin, joita nykyai-
kana nimitetään kulttuurimuistoiksi.

Perinteisessä käyttöesineistössä on suosittu pehmeitä, liikkuviin oloihin soveltuvia ratkaisuja (vrt. esimerkiksi noitarumpujen ovaali muoto). Samalla esineet ovat olleet kauniita ja symmetrisiä. Nahka, luu, puu ja hopea ovat olleet tavallisia materiaaleja. Ns. saamelaiset värit ovat selkeitä ja puhtaita perusvärejä (punainen, sininen, keltainen ja vihreä), mutta esimerkiksi saamelaisten kesäpuvuissa on harrastettu paljon myös ns. murrettuja värejä.

myötä monet perinteiset saamelaisten visuaaliset elementit ovat tulleet ylenmääräisen hyödyntämisen kohteiksi. Niinpä ns. saamenvärejä, samoin kuin perinteistä symboliikkaa ja ornamenttiikkaa, on käytetty klisheytymiseen asti. Tästä syystä kokisin tärkeäksi saamelaisessa julkisessa rakentamis-
sakin käyttää apuna saamelaisia taiteilijoita, joille on henkilökohtainen ja kulttuurinen side perinteiseen väri- ja kuvamaailmaan. Näin on tehty useimmissa Norjan saamelaisten kulttuurikeskuksissa, kuten Uuniemen eli Nessebyn saamelaismuseossa (Várjjat Sámi museum), jonka julkisivua koristavat taiteilija Aage Gaupin veistokset.

Tulkittaessa saamelaisen rakentamisen, visuaalisen hahmottamisen ja tilakäsitysten perinnettä tärkeintä on välttää stereotyyppisiä, yksioikoisia käsityksiä "kotakulttuurista" tai "noitarumpujen maailmasta". Vaikka saamelaisperinteessä jatkuvuudella ja jopa vanhakan-
taisuudella on vahva rooli, luovuudelle on annettu paljon tilaa. Sen tarvetta korostavat myös uuden yhteiskunnan – uuden julkisen rakentamisen – vaatimukset. Yhteistä niin perinteiselle *siljolle* kuin nykyaikaiselle kulttuuritalollekin on ajatus tilasta, joka sopii käytännön työskentelyyn, mutta toimii myös areenana ihmisten kohtaamiselle ja yhteistoiminnalle.

Erityisesti matkamuistoteollisuuden